

~~De gelabelde~~

Dilara Bilgiç

~~De gelabelde~~

Pleidooi voor een
genuanceerde
wereldbeschouwing

UITGEVERIJ PLUIM
AMSTERDAM/ANTWERPEN

Eerste druk, februari 2022

© Dilara Bilgiç

Omslagontwerp Roald Triebels
Omslagfoto Merlijn Doomernik
Typografie binnenwerk Michiel Niesen, Haarlem
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 932 5644 6

NUR 740

www.uitgeverijpluim.nl

*Ik ging naar Bommel om de brug te zien.
Ik zag de nieuwe brug. Twee overzijden
die elkaar vroeger schenen te vermijden,
worden weer buren.*

– Martinus Nijhoff, *De moeder de vrouw*

GERECHTSDIENAAR. Mijnheer de rechter, daar is de man die Barbertje naast zich liet lopen.

RECHTER. Die man moet hangen. Hoe heeft hij dat aangelegd?

GERECHTSDIENAAR. Hij heeft haar in de woestijn naast zich laten lopen.

RECHTER. Daaraan heeft hij zeer verkeerd gedaan. Hij moet hangen.

NASREDDIN HODJA. Rechter, staat mij toe het gehele verhaal te vertellen. Onze ezel, mijn dochter Barbertje en ik waren op weg naar de markt. Ik stapte op de ezel, mijn dochter liep naast me. Zo vervolgden wij onze weg. Toen kwamen we een dorping tegen: 'Hodja, ge moet zich schamen. Ge zit op de ezel, en laat zo'n jong mens naast ge lopen.' Ik stapte af, liet Barbertje op de ezel plaatsnemen. Zo vervolgden wij. Er zijn getuigen die verklaren zullen dat ik 'n goed mens ben, zonder kwade bedoelingen.

RECHTER. Man, ge moet hangen! Ge verzwaart uw misdaad door eigenwaan. Het past niet aan iemand die... van iets beschuldigd is, zich voor 'n goed mens te houden.

NASREDDIN HODJA. Maar, rechter, er zijn getuigen die

het zullen bevestigen. En daar ik nu beschuldigd ben van onmenselijkheid... Staat mij toe het gehele verhaal te vertellen. Onderweg kwamen we een dorping tegen: 'Arme Hodja, ge moet zich schamen. Zo'n klein meisje op de ezel, zo'n oude man die moet lopen. De wereld staat op zijn kop.' Dus wij...

RECHTER. Ge moet hangen! Ge bent zelf op de ezel gaan zitten, hebt Barbertje laten lopen, en zijt ingenomen met uzelf... drie kapitale delicten! Wie zijt ge, vrouwtje?

VROUWTJE. Ik ben Barbertje. Mijn vader is 'n edel mens!

NASREDDIN HODJA. Goddank! Rechter, ge ziet dat ik geen kwade bedoelingen heb. Staat mij toe het gehele verhaal te vertellen. Wij namen ditmaal beiden plaats op de ezel, en kwamen een dorping tegen: 'Wat een dierenbeulen, met zijn tweeën op dat zielige diertje. Is er dan niemand die aan de ezel denkt?'

RECHTER. Hm... ja... zoo!

NASREDDIN HODJA. Wij stapten beiden af, en begonnen naast de ezel te lopen. We kwamen een dorping tegen: 'Een ezel die zonder last loopt, en twee dwazen die ernaast lopen.' Ik liet Barbertje tot slot op de ezel plaatsnemen, en zo liepen we verder naar de markt, zonder te luisteren naar de dorpingen.

BARBERTJE. Rechter, hij is 'n edel mens!

NASREDDIN HODJA. Ge hoort het, rechter, ze zegt dat ik 'n goed mens ben.

RECHTER. Hm... het derde punt blijft dus bestaan. Ge-

rechtsdienaar, voer die man weg, hij moet hangen. Hij is schuldig aan eigenwaan.¹

Proloog

Wat anderen zeggen en doen, kan wel de aanleiding maar nooit de oorzaak van onze gevoelens zijn. Onze gevoelens zijn het gevolg van de opstelling die we zelf kiezen ten aanzien van wat anderen zeggen en doen, en ook ten aanzien van onze eigen behoeften en verwachtingen op dat moment.

– Marshall Rosenberg, *Geweldloze communicatie*

Ik liep naar de supermarkt terwijl ik mijn Twitterberichten las: ‘Doe die kk doek van je kop, onderdrukt wijf.’

Twee meisjes skeelerden aan de andere kant van de weg. Ze riepen iets naar me, dus ik draaide me om.

‘Ben jij een moslim?’

‘Ja,’ antwoordde ik kortaf, niet in de stemming om nog een rotopmerking te ontvangen.

Een van hen begon te glunderen: ‘Wij ook.’

Ze staken over en naderden me. De jongste omhelsde me. Gechoqueerd door de warmte die ik ontving, stond ik zo stijf als een vogelverschrikker. Ik sloeg mijn armen langzaam en weifelend om haar heen, voelde haar onbevleete affectie door mijn lichaam stromen, ervoer voor het eerst in lange tijd de verbindende kracht van een omarming. Die omarming zou ik steeds vaker opzoeken en initiëren, al wist ik dat op dat moment nog niet.

Wanneer we ‘ongepast’ gedrag vertonen, hebben we de neiging het goed te praten door het af te schuiven op de omstandigheden: ik stapte met het verkeerde been uit bed, dus ik reageerde geprikkeld; mijn dag zat niet mee, dus ik negeerde je berichten. Wanneer een ander hetzelfde doet, hebben we de neiging de externe factoren te bagatelliseren, het gedrag toe te schrijven aan het karakter van die persoon: hij reageerde agressief, omdat hij ongecultiveerd is; hij negeert me, omdat hij asociaal is. We tonen vaak weinig begrip en denken dan ten onrechte dat de oorzaak van ons onbegrip in het gedrag van de ander ligt. Maar de enige die mijn eigen (on)begrip in de hand heeft, ben ikzelf.

Sinds ik dat heb leren erkennen, lukt het me steeds vaker de bril van de ander op te zetten, vanuit het leven van die persoon te kijken naar het uitgesprokene en gedane.

Zo ook bij mijn dierbaren in Turkije: lange tijd lukte het me niet voorbij alle versluiserende gedragingen en woorden de intieme, innige kern van toewijding, genegenheid en liefde te zien. Inmiddels voel ik die liefde alleen al door over ze te schrijven. Door over ze te denken. Dat is voldoende om bij mij een gemis aan te wakkeren dat niet in woorden te vatten is, dat elke dag sterker wordt.

Ook lukt het me inmiddels steeds vaker te kijken voorbij de haat die ik op straat of op sociale media ontvang, de mens achter de woorden te zien, te zien dat woede-uitingen in feite een wanhopige uiting van onbevredigde behoeften zijn.

Sinds ik heb leren kijken voorbij het uitgesprokene, omarm ik meer. Houd ik meer van de mensen om mij heen. Van al mijn identiteiten, alle overzijden. En het liefst laat ik al die overzijden versmelten.

Dat was geen vanzelfsprekend proces. Vaak dacht ik dat mijn identiteit een verroeste medaille was met twee schijnbaar tegengestelde kanten, onverzoenlijke eigenschappen. ~~De Turk óf de Nederlander, de feminist óf de antifeminist, rijk óf arm.~~ Soms dacht ik dat mijn identiteit een modderpoel was: zacht en vormloos. Was ik ~~de Turk, Nederlander, Europeaan, moslim, Koerd, westerling, oosterling...~~? Ik was dat allemaal tegelijk, en daarom niets van dat alles. Toch wilde ik overal bij horen. Ik had niet door dat ik – door me harder in te zetten om erbij te horen – alleen maar bewees dat ik als ~~buitenstaander~~ erbij wilde horen. Ik was een hondje dat achter haar eigen staart aan holde. Ik kon het maar niet grijpen, en als het al lukte verwondde ik mezelf: ik ondermijnde mijn eigenheid.

Lange tijd dacht ik dat Nederland één groot orkest was. Dat het orkest de Vijfde symfonie van Beethoven speelde, en dat ik – de saz (Turkse gitaar) – als afwijkend instrument zou moeten leren te synchroniseren met de harmonie van het orkest. Wat ik niet doorhad was dat deze groep (die in mijn ogen ten onrechte als een homogene massa werd beschouwd) niet in harmonie speelde. Alle instrumenten speelden op basis van eigen levenservaring door elkaar heen. Er zaten piano's bij, gitaren, vi-

olen, maar ook ukeleles en nog veel meer instrumenten. Elk instrument bracht een eigen klankkleur voort: de grondtoon van alle instrumenten was weliswaar identiek – mens – maar de vele boventonen – identiteiten – verschilden. De piano's vertoonden onderling meer overlap in klankkleur vergeleken met de gitaren. Maar ook elke piano had een eigen toonkleur. Dat maakte dat mijn zoektocht naar de eenstemmigheid van het orkest een tocht was op een doodlopende weg.

Tijdens die zoektocht had ik het lange tijd toegestaan dat mijn identiteit werd samengedrukt tot een velletje papier; was ik mijn tweezijdige enkelzijdigheid beginnen te omarmen, te geloven dat ik flinterdun en – wanneer er schijnwerpers op me werden gelicht – doorzichtig was. Ik had over het hoofd gezien dat ik, en met mij alle mensen op deze aardkloot, meer ben dan dat. Dat wij allemaal een voor een unieke diamanten zijn – met ontelbaar veel vlakken, niet te reduceren tot een velletje papier. Maar wel diamanten met één paar bekrompen tunnelogen. Daardoor zie je bij ontmoetingen met een andere edelsteen alleen het vlak voor je, en niet het geheel. Pas wanneer je de ander omhelst kijk je voor het eerst door dat ene vlak heen, zie je de diepte, de weerkaatsingen, reflecties van het licht. Uit schrik laat je los, loop je om de ander heen, en ziet dan de overige vlakken.

Eigenlijk zijn we net als sommige mannen die zich blindstaren op achtersten en décolletés, en vergeten dat die toebehoren aan mensen.

Mensen zoals ik.

Zoals jij.

Het verhaal dat voor je ligt poogt hokjes te doorbreken. Daarom staat er in de tekst zo nu en dan een streep door woorden die de mens reduceren tot een label, homogene groep of hokje. De doorhalingen zijn arbitrair: door sommige labels staat een streep, door andere niet. Het menselijke labelmechanisme is immers ook arbitrair: het ene label vinden 'we' reductionistisch, het andere gewoon en vanzelfsprekend.

Toegegeven: ook mijn taalgebruik is doorspekt met labels, ook ik kan er taalkundig (en psychologisch) gezien niet omheen. Juist daarom is bewustwording over mijn blinde vlekken en mijn bevooroordeeldheid nodig; juist daarom is het belangrijk om te reflecteren op mijn woordgebruik, op de invloed die mijn woorden uitoefenen op mijzelf en anderen. Niet met als doel alle labels te verbannen uit de taal (de vraag is of dat nodig en überhaupt mogelijk is), maar met als doel te reflecteren op de invloed van ons woordgebruik op onze werkelijkheid.

Dit boek poogt die reflectie op gang te brengen. Daartoe is het verhaal als een ui opgebouwd uit vele lagen, verbindingen tussen diverse culturen, bronnen en gebruiken, met mijn persoonlijke verhaal als buitenste schil. Die schil was nodig om de ui heelhuids naar de lezer te brengen, maar is allesbehalve de essentie: dat wat ik het liefst aan de lezer wil overbrengen, zit het

diepst verborgen. De boodschap is dan ook alleen te lezen als je op zoek gaat naar de verborgen kern achter de details, achter namen, bedragen, decors, tijdstippen. Als je voorbij mijn verhaal en voorbij de uiterlijke schijn weet te kijken.

♥ Dé filosofe

Wat wij ook doen, wij worden geacht het te doen om 'de kost te verdienen'; dat is immers het gebod van de maatschappij, en het aantal van hen die, met name in de intellectuele beroepen, dit gebod zouden kunnen of willen negeren, is snel geslonken.

– Hannah Arendt, *De menselijke conditie*

Ik leerde in mijn kamer voor mijn allereerste tentamen op de universiteit. Opeens stond mijn kleine broertje Hassas voor de deur. 'Wat ben je aan het doen?'

'Leren voor een toets.'

'Weer?'

Ik zuchtte. 'Ja, zo gaat dat nou eenmaal.'

'We gaan toch naar school om een baantje te krijgen? Jij bent nu schrijver. Dan moet de universiteit je minder huiswerk geven.'

'Maar een auteur is nog geen psycholoog.'

'Maar je wil toch filosoof worden?'

Naarmate mijn jaren op de middelbare school vorderden, had zich een vriendschap met de kennis en een liefdesaffaire met de wijsbegeerte ontwikkeld. Ik wilde filosofie studeren. Velen in mijn omgeving waren er negatief over, maakten me wijs dat ik net als mijn oud-

ste broer Demir geneeskunde moest studeren, dat het dwaas was om filosofie te kiezen.

Geleidelijk aan absorbeerde ik de ideeën om me heen, begon ik doordrongen te raken van het idee dat ik geneeskunde moest studeren. Ik begon een tv-serie over een arts te kijken. Een diplomatieke stap, want ik wist dat films en series mij konden beïnvloeden – weliswaar in negatieve zin, maar dat had mijn gebrekkige geheugen niet weten op te slaan. Wat begon als een poging om mezelf te overtuigen geneeskunde te studeren, werd al gauw een verslaving, escapisme zelfs. Daarom vermeid ik films en series zo veel mogelijk: ze waren weliswaar een goed middel tegen het voortdurende hyperbewustzijn, maar de kater aan het einde van een trip, het spijtgevoel na afloop van mijn tijdsverspilling, was immens en verbrandde met terugwerkende kracht ieder sprankje ontspanning.

‘Psychologie lijkt wel een beetje op filosofie,’ zei ik tegen Hassas.

‘Wat doet een filosoof dan?’ vroeg hij.

Ik doorploegde de archieven in mijn brein, op zoek naar een simpele uitleg, en koos voor de kortste en meest clichématige optie, drukte de filosoof in een hokje: ‘Bijvoorbeeld nadenken over het onderscheid tussen goed en kwaad, of...’

Hij onderbrak me: ‘Dat ligt toch gewoon aan je geloof?’

‘Niet per se. Je legt verschillende theorieën naast elkaar, onderzoekt hoe de mens denkt.’

‘Dan ben je toch gewoon een psycholoog?’

Ik schoot in de lach.

Hij vervolgde bloedserieus: ‘Waarom lijken al die be-roepen op elkaar? Ik word later mixeroloog. Alles is al-les, daarover moet je nadenken. Is alles alles, of is alles niet alles?’

De filosoof is de zwevende dromer: ~~normale mensen~~ lo-pen op aarde rond, ~~kunstenaars~~ zweven ter hoogte van de vogels en ~~filosofen~~ ter hoogte van de hemellicha-men. Die denken alleen maar na over het nut van het leven, zweven doelloos rond van theorie naar theorie om het een en ander van ~~hun~~ eigen denkbeelden beves-tigd te krijgen. In een maatschappij waarin maximale efficiëntie, rendement en timemanagement de men-sen tot slaaf hebben gemaakt, is de ~~filosoof~~ de enige die stilstaat en abstracta als timemanagement, rende-ment en maximale efficiëntie louter bestudeert. Hij is de enige die sisyfusarbeid verricht in een maatschappij die draait om nut, consumptie en productie. In een al-maar stromende samenleving staat hij stil, bestaat hij voor spek en bonen; zijn afwezigheid zou niet eens wor-den opgemerkt.

Zeggen velen om mij heen.

De ~~filosoof~~ ligt misschien als een zandkorrel stil in het stromende beekje, stelt los niet veel voor, maar vormt samen met alle filosofen wel de bodem van de rivier, van de samenleving. Oppervlakkig gezien is zijn rol echter onzichtbaar.

De filosofie is de tak van de koppige wijsgeren, van mensen die denken dat ze altijd maar de waarheid in pacht hebben, terwijl ze als koeien oud gedachtegoed herkauwen.

Zeggen velen om mij heen.

Mijn antwoord hierop is altijd hetzelfde, de enige constante in mijn meningenspectrum: 'Filosofie is de kunst om van perspectief te wisselen. Een topsport, omdat je oefent in lenigheid. Lenigheid van de geest. Je traint jezelf om een kwestie vanuit verschillende hoeken te bekijken, en daardoor letterlijk meer te kunnen zien. De filosofie helpt je om in de rivier niet altijd mee te hoeven met de stroming, omwille van de stroming, gewoon, omdat het altijd al zo was.'

Hassas keek me sibillijns aan. 'Maar als je een boek schrijft, waarom moet je dan nog psychologie studeren?'

Ik wil begrijpen waarom de mensen om mij heen doen wat ze doen, waarom ik doe wat ik doe, wilde ik zeggen.

Inzicht krijgen in mijn eigen blinde vlekken.

Begrijpen waarom ik soms niet als een waardige gesprekspartner word gezien, in Nederland en in Turkije, op land en op zee, overal en nergens.

'Soms heeft iemand bijvoorbeeld buikpijn zonder echt ziek te zijn, als-ie zich niet helemaal thuis voelt. Ik leer dat te herkennen en op te lossen.'

'Zoals ik eigenlijk?'

Ik legde mijn pen neer en liep naar hem toe. Ik knielde en liet mijn handen rusten op zijn heupen. 'Voel je je niet thuis?'

Meteen tipp-exte hij zijn emoties en trok hij zijn gezicht in een politiek correcte pokerfaceplooi. 'Wel, maar ik mis mijn vrienden in Soest. Ik wilde helemaal niet verhuizen naar Alphen aan den Rijn. Maar ik voel me wel thuis, hoor.'

'Weet je het zeker?'

'Ja.'

Onze blikken vingen elkaar. Ik probeerde kalm te kijken, al maakte mijn instinct als bezorgde zus dat verdomd lastig.

'Zal ik je eens iets vertellen? Thuis is waar je gezin is. Dan maakt het niet uit of je in een villa woont, of in een kartonnen verhuisdoos, daar zul je je thuis gaan voelen. Vrienden kun je altijd maken, een huis kun je altijd veranderen, maar een gezin, daar heb je er maar één van. Dus als er iets is, kun je het er altijd met ons over hebben.' Terwijl ik deze woorden uitsprak wist ik dat je met je gezin ergens kon wonen zónder je er thuis te voelen, dat mijn zinnen zo nep als een nephortensia roken. Maar moest ik dan de pessimist uithangen naast een tienjarig kind? Hem vertellen dat ik me ook nergens volledig thuis voelde? Dat ik me nog dagelijks afvroeg wat dat is, je thuis voelen, en of het überhaupt bestaat?

Na het kijken van de serie werd ik me gewaar van mijn interesse in de geneeskunst, al wist ik dat die interes-

se strikt genomen voortkwam uit liefde voor de k ennis van de geneeskunde en niet uit liefde voor de dagelijkse praktijk van de geneeskundige. Ik werkte liever aan de groei van de menselijke geest, aan het genezen van het innerlijk. Zo kwam ik uit bij de psychologie. Een dochteronderneming van de filosofie, en daardoor des te aantrekkelijker. Ik kreeg nog steeds kritiek op mijn bord – wegens de vermeende onderprestatie die ik zou leveren door voor psychologie te kiezen – maar het was in elk geval aanzienlijk minder, omdat een psycholoog volgens de begrippen van deze critici een vooruitgang was ten opzichte van een filosoof, iets bravourees en achtenswaardigs had, de menselijke geest kende.

‘Ik voel me wel thuis. En ik kwam voor iets anders,’ antwoordde Hassas.

‘Wat dan?’

‘Sorry dat ik stoor, maar mijn vis gedraagt zich raar. Hij ligt heel stil in een hoekje achter het filter te niks.’

‘Maak je je zorgen om hem?’

Zijn onderlip begon te trillen. Ik had een pijnlijk schot gelost en de roos geraakt. Hij onderdrukte zijn gevoelens: ‘Nee, kom kijken.’

Ik liep mee naar het aquarium. ‘Ik zie ’m niet, Hassas.’

‘Daar, achterin, verborgen. Ik ben bang dat hij vastzit, of dat hij ziek is.’

‘Misschien wil hij even uitrusten. Zoveel ruimte heeft-ie al niet in het aquarium.’

‘Nee, hij zwemt normaal gesproken.’

‘Zal ik het filter anders verplaatsen?’

‘Nee, wacht even. Misschien komt hij vanzelf wel.’

We namen plaats op de stoelen tegenover het aquarium.

‘Heb je je eigen boek weleens gelezen?’ vroeg hij uit het niets. Hij doelde op mijn debuut, een politiek-filosofische analyse van de democratie in Nederland.

Ik schoot in de lach. Was het maar waar, dat een boek zichzelf schreef, en ik alleen mijn naam eronder hoefde te zetten. ‘Ja.’

‘Echt?’

‘Ik heb het boek zo vaak gelezen dat ik alle woorden een voor een uit wilde kotsen.’

‘Waarom schreef je het dan?’

‘Om mensen te bereiken.’ Ik had me afgezonderd van de mensen om een boek te schrijven dat de mensen zou bereiken die ik met mijn fysieke aanwezigheid niet had kunnen bereiken. De paradox van de schrijver. *De enige daadwerkelijke ruimte die een schrijver opeist, is de al dan niet minieme oppervlakte op een plank in een boekenkast. Iedere andere plaats die hij veroverd is voor hemzelf onzichtbaar, ideëel en een geheim van de lezer.*²

‘Ga je ook een tweede boek schrijven?’

‘Ja.’

‘Waar gaat het over?’

‘Over jou, over mij, over ons.’

‘Waarom over mij? Zoveel boeken gaan over mij.’

‘O?’

‘Ja. Heel veel boeken gaan over de mensheid.’

Mijn broertje draaide zich weer om en keek bezorgd het aquarium in. Hij zorgde voor planten en dieren als ware het zijn nakomelingen.

‘Zal ik het filter nu dan maar verplaatsen?’ vroeg ik.

‘Ja, doe maar.’

De vis zwom weg. Veel alternatieven had hij ook niet binnen zo’n waterhok. De gevangenschap in het aquarium, de illusoire zee, riep herkenning op, deed me denken aan de levensloop van de mens, alsmaar hetzelfde rondje zwemmend in een oneindig circadiaans ritme, plannen makend onder het mom van zelfontplooiing terwijl elk gevoel van gemeenschap dreigde te verwatere[n] binnen ieders eigen vicieuze zwemcirkel, elke botsing met een medevis een afwijking van de planning dreigde te worden. Het enige wat mij en de overige aquariumhokbewoners samenhiield, was dat we binnen dezelfde arbitraire grenzen bestonden. Het stemde me miserabel.

‘Wat is er?’ vroeg Hassas.

‘Niks.’

‘Bedankt voor het helpen. En sorry voor het storen.’

De ‘sorry’ stemde me nog miserabeler, voelde als de uitreiking van een certificaat ter ere van mijn falen als zus, als dochter, als vriendin, als mens. Had ik misschien de organische zaken veranderd in berekenbare, controleerbare entiteiten, hoeken binnen het aquarium? De liefde gereduceerd tot tijd en gevoelsmatige plichten, hokjes binnen het schema der planningen?

Had ik Hassas hierin gedoceerd?

Zijn leven verpest door hem in te wijden in de kunst van het 'leven'?

Waarom bood hij anders zo vaak zijn excuses aan als ik hem hielp met zijn huiswerk, zijn sinterklaasgedicht, een opdracht voor school?

Waarom had hij anders het gevoel dat hij mijn tijd aan het verdoen was door te leven, samen te leven?

Hij was veel te lief voor de wereld, veel te lief voor mij.

Daarom schreef ik verder aan mijn tweede boek. Dit boek.